

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1889—1890.

*Vergadering van Donderdag 24 April 1890,
's avonds ten half acht ure.*

Voorzitter: de heer BOSSCHER.

Na opening der vergadering zegt de Voorzitter:

Mijne Heeren!

Rustte, bij den aanvang van dit leesjaar, op den Voorzitter de weemoedige taak Uwe aandacht te vestigen op de omstandigheid, dat de rampzalige oorlog op Atjeh weder vele kostbare offers had geëischt, waaronder 4 leden onzer Vereeniging, thans rust op mij de droeve plicht U mede te deelen, dat die heillooze krijg in de sedert verlopen maanden andermaal vele offers van ons dapper Indisch leger gevorderd heeft, waaronder wederom een lid onzer Vereeniging.

Den Sen Februari 11. werd de 1e luitenant der infanterie, G. A. Ferguson, bij een treffen met den vijand ter gelegenheid van het openkappen van het terrein rondom een der versterkingen, doodelijk gewond en is hij kort daarna aan de gevolgen overleden.

Hij stierf in de uitoefening van zijn plicht voor Koning en Vaderland, zooals vele helden vóór hem gevallen zijn, wier nagedachtenis bij het Indische en het Nederlandsche leger zal voort-
1889/90. 29

leven en wier namen gegrift zijn in het hart van elken Nederlander, wiens borst warm klopt voor den roem en de eer van het vaderland.

Zijn naam zal vermeld worden op de lijst der leden van deze Vereeniging, die voor het vaderland zijn gesneuveld. De naam van Ferguson is de veertiende op de lijst. Eere aan zijne nagedachtenis!

(Algemeene toejuiching)

De VOORZITTER deelt verder mede, dat van den oud-majoor bij het Indisch leger, den heer Timmermans, ontvangen is een ex. van de *Javabode*, waarvoor hem de dank der Vereeniging is betuigd.

Aangenomen voor kennisgeving.

Aan de orde is de ballotage van een candidaat.

De VOORZITTER verzoekt de heeren Bruinsma en Nijpels het stembureau te willen uitmaken.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen wordt toegelaten de heer J. J. Le Roy, 2e luitenant der infanterie te Naarden.

De VOORZITTER dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Aan de orde is alsnu de voordracht van den heer E. B. KIELSTRA, gepensioneerd majoor der genie van het Ned. Indisch leger, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, over:

De goede gevolgen der Indische oorlogen.

De heer KIELSTRA: Wanneer een rustig burger in het vaderland, met de Indische toestanden van vroegeren en lateren tijd weinig bekend, de dagbladen opneemt en daarin leest van expeditiën, die gevoerd, van gevechten die geleverd zijn, dan gaat hem allicht, stel ik mij voor, eene rilling door de leden: hij denkt dan aan den verstorenden invloed van den oorlog op den landbouw en de nijverheid der bevolking; aan kampongs, die verbrand werden; aan inboorlingen des lands, die als slachtoffer vielen van hunnen tegenstand tegen onze bajonetten en kanonnen. Ik hoop, dat hij dan ook zal denken aan de ontberingen, ver-

moeienissen en gevaren, die van onze land- en zeemacht worden gevorderd, — aan de trouw, aan de zelfverloochening, aan den heldenmoed waarvan die krijgsmacht, jaar in, jaar uit, zoo schitterend getuigenis heeft afgelegd.

Maar hij zal, meen ik, maar al te dikwijls geneigd zijn — ook al laat hij aan onze Indische soldaten alle recht weder-
varen — onze krijgsverrichtingen af te keuren. Hij zal allicht er toe overhellen, het wapengeweld toe te schrijven aan lust tot uitbreiding van het Nederlandsch gezag; misschien heeft hij wel eens hooren verkondigen dat „elk koloniaal bezit een onrecht” is, — en hij zal dan de soldaten beklagen, die voor zoodanig onrecht de wapens moeten voeren.

Het overkwam mij dan ook, nog niet lang geleden, dat ik eene tegenstelling moest aanhooren tusschen den soldaat van het Nederlandsche en dien van het Indische leger. „De eerste, zoo „werd er gezegd, moet in oorlogstijd zijn vaderland verdedigen; „dat is de schoonste roeping, die weggelegd kan zijn voor ieder, „die nog vaderlandsliefde bezit; voor ieder, die zich aan die „roeping wijdt, heb ik eerbied. Maar de soldaat van het Indische „leger kan niet door vaderlandsliefde worden gedreven; hij doet „zijn plicht, maar zonder zoo edele drijfveeren. Eerzucht alleen, „het verlangen om zich boven anderen te onderscheiden, is „loffelijk, — maar op de liefde voor Vaderland en Koning kan „men bij hem geen beroep doen. In Nederland bestaat de taak „van het leger in het bewaren onzer onafhankelijkheid, — in „Indië in het handhaven eener overheersching, die vaak verre „van rechtmatig is.”

Ik behoef U wel niet te zeggen, M. H., dat deze tegenstelling mij hinderde. Onze expeditiën in Indië toch zijn *niet* de uitvloeisels van lust tot uitbreiding van ons gezag, integendeel, men kan bij onze bestuurders van alle tijden, althans van deze eeuw, veeleer een grooten tegenzin tegen zoodanige uitbreiding van ons bestuursgebied opmerken; wij worden tot de expeditiën gedwongen.

Het is evenmin juist, dat Indië een veroverd land is, waarop men de spreuk zou moeten toepassen: „wat door het zwaard

verkregen is, kan slechts door het zwaard behouden blijven." Verreweg het grootste gedeelte werd ons bij tractaten afgestaan; meermalen waren het vorst en volk zelven, die onze tusschenkomst inriepen. Nederlandsch-Indië is, in het oog van ieder die de geschiedenis kent, geen wingewest, maar een deel van ons Rijk; en de handhaving van het Nederlandsche gezag daar, is alzoo een niet minder eervolle taak dan die, welke voor de, in engeren zin, Nederlandsche krijgsmacht is weggelegd.

Maar er is meer. Een bekend schrijver heeft eenmaal de soldaten in Indië genoemd „de pionniers der beschaving”, en dat zijn zij in den volsten zin des woords. Alle belangrijke oorlogen, die wij in Indië hebben gevoerd, zijn inderdaad in de hoogste mate zegenrijk geweest in hunne gevolgen. Van ieder soldaat, die daar het leven laat, kan worden getuigd dat hij niet te vergeefs heeft geleefd; dat hij zijn aandeel heeft bijgedragen tot de voorbereiding van *betere* toestanden, dat ook hij gewerkt heeft aan den bouw van den tempel der humaniteit.

Onze Indische krijgsmacht heeft, naar mijne meening, eene roeping te vervullen, die waarlijk niet minder edel is dan de verdediging des vaderlands. En waar ik hier spreek van krijgsmacht, heb ik evenzeer de landmacht als de zeemacht op het oog. Is bij de meeste expeditiën aan de zeemacht uit den aard der zaak eene secundaire rol toebedeeld, — daarentegen kan zij zich met trots verheffen op de krachtige wijze, waarop zij een einde wist te maken aan den zeeroof, dien geesel der Indische wateren!

Onze krijgsmacht heeft, zeide ik, in Indië eene schoone, eene edele roeping te vervullen. In hoever deze uitspraak juist is, kan alleen blijken uit de geschiedenis. Ik stel mij daarom voor, M. H., de gevolgen der voornaamste, in deze eeuw gevoerde oorlogen in Indië te schetsen; gij zult dan kunnen nagaan, dat het bloed, bij die oorlogen gestort, waarlijk niet nutteloos is gevloeid. De oorlogen, in vroegere eeuwen gevoerd, laat ik buiten sprake: vooreerst omdat ons dat veel te ver zoude leiden, maar ook omdat die niet gevoerd zijn door den Nederlandschen Staat. De Oost-Indische Compagnie, die toen den scepter

in Indië voerde, was een handelslichaam, dat zich in de voornaamste plaats door het eigenbelang, en slechts in geringe mate door het belang der inlandsche bevolking moest laten leiden; ons bestuur staat op een hooger, edeler standpunt.

Het spreekt van zelf, dat ik niet zal trachten, de rechtstreeksche aanleidingen tot de gevoerde expeditien, of de wijze waarop deze geleid werden, te bespreken. Wij weten wel, dat geen onzer ambtenaren of officieren volmaakt is; ieder op zijn beurt maakt fouten, en wij zouden dus wel, *après coup* rede-neerende, een uitgestrekt veld van critiek voor ons zien, maar die critiek zou ons van de hoofdzaak afleiden. Die hoofdzaak is, te weten of de bevolking van een gewest, tengevolge van den oorlog, in betere conditie gekomen is. Aan wie, of aan welke omstandigheden, het ontstaan van den oorlog te wijten was; of die oorlog soms met meer beleid had kunnen gevoerd zijn, wordt dan bijzaak.

Wanneer wij van Indië spreken, denken wij het allereerst aan Java, langen tijd het eenige der groote eilanden, waar ons bestuur behoorlijk kon werken. Op Sumatra en Borneo hadden wij vroeger slechts eenige kustplaatsen bezet, maar bemoeiden we ons weinig of niet met de rest. Java was feitelijk geheel in ons bezit.

De oorlog, die van 1825—1830 in het midden van dit eiland gevoerd werd, was dan ook slechts het middel, om ons gezag te *handhaven*; sedert, in 1749, de vorst van Mataram voor zich en zijne afstammelingen vrijwillig afstand had gedaan van alle zijne rechten op de opperheerschappij van Mataram, „die overdragende aan de Oost-Indische Compagnie”, kon hier alleen sprake wezen van krijgsoperatiën tot bedwinging van een opstand tegen het wettig gezag. Waren die operatiën spoedig afgelopen, gelijk in Bantam in 1850 en 1888, dan zou men nooit van een Java-oorlog gesproken hebben. Maar nu deze vijf jaren lang geduurd heeft, dienen wij er eenige oogenblikken bij stil te staan, en na te gaan hoe de toestand der bevolking was vóór den opstand, en hoe zij geworden is na het einde der onlusten.

Vóór 1825 was de uitgestrektheid der Vorstenlanden — waarvan het beheer, behoudens een zoogenaamd oppertoezicht der residenten te Soerakarta en Djokdjokarta, nagenoeg geheel aan de Inlandsche potentaten verbleven was — veel grooter dan thans: ook de tegenwoordige residentiën Madioen, Kediri, Bagelen en Banjoemas behoorden daartoe. Het was een der gevolgen van den oorlog, dat deze residentiën onder ons rechtstreeksch bestuur kwamen.

Onvergelijkelijk beter werd daardoor de toestand der bevolking van die gewesten. Wat men ook moge zeggen van de fouten van *ons* bestuur, — dat bestuur is werkelijk heilig geweest in vergelijking van het vroegere!

Veroorloof mij, om dit te betoogen, eene aanhaling uit het bekende werk van Nahuys, *Verzameling van officiële rapporten* betreffende den oorlog op Java (I blz. 48):

„Wie, die ooit aandachtig heeft gadeslagen en met zijne eigene oogen aanschouwd . . . hoe gedurige verhuizing, vermindering van bevolking, ellende en armoede zichtbaar zijn in de dorpen die onder het willekeurig gezag van Javaansche hoofden staan, dan, zonder zijne schouders op te halen, de lofrede lezen die vooringenomenheid zoo ruimschoots aan de illiberaalste zaak toezwaait?

„De ontvolkte dorpen, de in *alang alang* (wild gras) ontlaarde, eertijds vruchtbare rijstvelden van de vorstelijke Javasche Montjonegorosche landen” (dat zijn de tegenwoordige, zooeven door mij genoemde residentiën) „die den denkenden en gevoeligen reiziger op alle uren aldaar-op zijnen weg bedroeven, doen met meer kracht en waarheid het lot kennen en beoordeelen der beklagenswaardige dorpsbewoners, die onder Javaansche willekeur en knevelarij gebukt gaan, dan ik daartoe zoude in staat zijn.

„Geen gedeelte van het gansche eiland Java is intusschen zoo zeer, door de milde natuur, met rivieren en communicatie te water gezegend. . .

„Deze landen, ofschoon wel tweemaal meer uitgestrekt dan de residentie Rembang, hebben eene veel geringere bevolking, hetgeen naar het oordeel van de twee kundige hoofdamttenaren die in 1830 de vorstelijke oostelijke regentschappen” (Madioen en Kediri) „met zooveel nauwkeurigheid hebben opgenomen, het

gevolg is van het meer en meer invretend en bij voortduring knagend kwaad van wanbestuur, onderdrukking en knevelarij der Javaansche hoofden, die zoovele belastingen van hunne ondergeschikte Javanen invorderen als zij maar met eenige mogelijkheid aan die arme verdrukte menschen kunnen opleggen, niet zelden verlegen zijnde om nieuwe en geschikte namen te vinden voor de veelvuldige impositiën, onder welke zij hunne knevelarijen plegen.

„Die knevelarijen — zoo gaat Nahuys voort — kunnen het best vergeleken worden bij die vroegere onbarmhartige en goddelooze afpersingen, welke de Zemindars in Bengalen, onder het bewind van de Engelsche Oost-Indische Compagnie, zich omtrent de arme landbewoners veroorloofden, en van welke bloedzuigers de alom geachte Alexander Dow, in zijne *History of Hindostan*, getuigt: Daar is nauwelijks iets uit te denken, waarop de Zemindars geene willekeurige belasting gelegd hebben”. . .

Wat deze willekeurige belastingen betreft, — toen de genoemde vier residentieën in 1830 onder ons rechtstreeksch bestuur werden gebracht, werden daar niet minder dan *tien en dertig* gevonden, waaronder de bevolking zuchtte; vier en twintig daarvan werden dadelijk finaal afgeschaft.

Tot deze behoorden, volgens Nahuys (t. a. p. I blz. 62):

eene belasting voor het wegen der rijst bij de voldoening der pacht, ofschoon dat wegen nooit plaats vond;

eene belasting voor de wachthuizen bij de rijstvelden, ook te betalen door hen die geen wachthuizen bezaten;

eene belasting voor het tellen der rijstvelden, welke telling nooit gehouden werd;

eene willekeurige verhooging van alle belastingen;

eene heffing ten behoeve van het blanketsel der dansmeiden (ronggengs) van den regent;

eene heffing voor het recht, om die vrouwen te zien dansen, — ook al maakte men van dat recht geen gebruik;

eene belasting voor de vrijstelling van den arbeid in de rijstvelden van den regent, ook te betalen door hem die van dien arbeid niet vrijgesteld was;

eene heffing voor een bewijs dat alle belastingen betaald waren, welk bewijs echter nooit werd uitgereikt;

eene belasting op de kuiten;
 eene belasting, door de eenoogigen op te brengen ten voordeele
 van blinden;
 een heffing van ieder, die bestolen is en daarvan kennis geeft.
 En zoo voorts!

In de overeenkomst, den 22^{en} Juni 1830 te Soerakarta omtrent den afstand van de Montjonegorosche landen gesloten, kon dan ook naar waarheid gezegd worden: „dat het bestuur der provinciën, welke ver van de hoofdplaats Soerakarta zijn gelegen, zoodanig gebrekkig is, dat 's Vorsten gezag alom wordt miskend, de hem verschuldigde lasten grootendeels onvoldaan blijven, en zijne macht bijna niet meer dan in naam bestaat; dat de goede ingezetenen dier provinciën, aan de willekeur der hoofden overgelaten, noch veiligheid, noch bescherming genieten, zoowel hunne personen als de vruchten van hunnen arbeid ten prooi zien van verkwisting en schraapzucht en, om zich aan de ondragelijke onderdrukking te onttrekken, genoodzaakt worden, in groote menigte hunne dorpen en hunne vruchtbare velden te verlaten”. . . . (Nahuys, t. a. p. blz. 193).

Een ander gevolg van den Java-oorlog was de afschaffing der beruchte tolln langs de wegen, de z. g. tolpoorten, waardoor, in het gansche gebied der Vorstenlanden, de Chineesche pachters in de gelegenheid waren gesteld de bevolking naar hartelust uit te zuigen. Ik heb daarvan in den tijd (Januari 1886) een boekje opengedaan in *De Gids* (blz. 145) en zal mij nu slechts bepalen tot de mededeeling, dat, volgens alle officiële getuigenissen, Nahuys met alle recht kon spreken van de „alle begrip te boven gaande knevelarijen, welke de Chineesche tollenaars omtrent de arme Javanen pleegden.”

De directeur der directe belastingen en landelijke inkomsten, Meylan, schreef den 15^{en} Juni 1825 aan den Gouverneur-Généraal:

„Wanneer men op de plaats-zelve de verhalen kan aanhooren van de hemeltergende onrechtvaardigheden, tot welke de tolpoorten ieder uur van den dag aanleiding geven, en daarbij de middelen kan waarnemen welke den residenten bij den tegenwoordigen staat van zaken ten dienste staan om tegen die onrechtvaardigheden te waken, dan wordt men innig overtuigd,

dat deze middelen geheel krachteloos en machteloos zijn tegenover een zóó diep ingeworteld kwaad. *Slechts door eene geheele omkeering van de thans bestaande orde van zaken* zal de gewenschte verbetering kunnen worden verkregen."

Die omkeering kwam, op gewelddadige wijze: slechts weinige dagen nadat de Gouverneur-Generaal dit verslag ontvangen had, brak de Java-oorlog uit. Dipo Negoro ontrolde de vaan des opstands, en veel hulp en bijstand vond hij bij de ontevreden en onderdrukte bevolking, die niets te verliezen had en voor welke elke verandering eene verbetering wezen moest.

En die verbetering is niet achterwege gebleven. Hce ver ons bestuur nog van de volmaaktheid verwijderd moge zijn, — ik kan mij niet voorstellen, dat één bewoner van de vroegere Vorstenlanden, van Bagelen, Banjoemas, Madioen en Kediri, ooit een oogenblik den toestand van 1825 en vroeger zal hebben teruggewenscht. Daarvoor heeft hij te veel het verschil kunnen opmerken tusschen den vroegeren en lateren tijd!

Die vier residentien hebben thans eene bevolking van circa $4\frac{1}{2}$ millioen zielen, alzoo evenveel als die van ons gansche vaderland. De Java-oorlog nu heeft veel bloed en veel geld gekost; maar wanneer men alleen maar in aanmerking neemt, welke de gevolgen van dien oorlog geweest zijn voor die vier gewesten —, zal men dan kunnen volhouden dat dat bloed te vergeefs gestort, het geld nutteloos uitgegeven is?

De Fransche krijgsmacht heeft in 1859 medegewerkt tot de bevrijding van Italië; grooter is de dienst geweest, die onze troepen onder den generaal De Kock van 1825 tot 1830, dikwijls onder de allerongunstigste omstandigheden, bewezen hebben aan de bewoners van Midden-Java!

Van Java stappen wij over naar het uitgestrekte Sumatra. De toestand in het noordelijk gedeelte van dat eiland moge nog veel te wenschen overlaten, — toch mag wel eens nu en dan in herinnering worden gebracht dat Atjeh vóór 1873 een land was, waar zceroof, strandroof, menschenroof welig tierden, zoodat waarlijk eene beschaafde natie de bestendinging van zoodanigen toestand in de nabijheid harer bezittingen — en ook ten koste

van deze, men denke aan Nias! — niet langer mocht blijven dulden. Afgescheiden van alle overwegingen van staatkundigen aard was daarom het streven alleszins gerechtvaardigd, om in Atjeh aan ons bestuur den noodigen invloed te verzekeren.

Tot de bereiking van dat doel zag men zich in 1873 genoodzaakt, naar de wapens te grijpen, en het is U allen bekend, hoe eindelijk, in 1879, de grootste bezwaren waren overwonnen. De inboorling van Groot-Atjeh vooral, maar ook de bewoner der kuststaten, genoot, in 1880, eene mate van veiligheid voor zijn persoon en zijne bezittingen, gelijk hij onder het Sultansbestuur nooit had gekend.

Dat de toestand later weer geheel in het nadeel, en van ons, en van den inboorling, is veranderd, is niet aan het leger te wijten. Zooals de toestanden nu zijn, kunnen wij nog niet op de goede gevolgen van den Atjeh-oorlog wijzen; maar, met de lessen der geschiedenis voor oogen, staat het bij mij vast, dat — zij het ook veel later dan wij gehoopt hadden — eenmaal de tijd zal aanbreken waarin de bevolking, onder een mild en rechtvaardig bestuur, zich zal verheugen in rust, welvaart en tocnemenden bloei. De rampen van den oorlog zullen dan vergeten worden, gelijk zij elders vergeten zijn, maar de sociale en moreele wedergeboorte van het Atjehsche volk, door den oorlog verkregen, zal eene blijvende waarde bezitten.

Het overige gedeelte van Sumatra is feitelijk geheel in deze eeuw onder onze heerschappij gebracht. Men spreekt dikwijls over het erfdeel in Indië, ons door „onze vaders” nagelaten. Maar wat Sumatra betreft, had dat erfdeel al bitter weinig waarde.

Hier en daar eene vestiging aan de kust, waar men zich nog staande had gehouden in 't belang van den handel; nergens eenig spoor van invloed op de bevolking. Lastposten waren die vestigingen in financieelen zin, en in staatkundigen of materieelen zin beteekenden zij weinig.

Men stelle zich voor, dat wij ons in 1873, door de welwillende houding van het volk van Marassa, zonder veel moeite gevestigd hadden te Olehleh, maar dat overigens de gansche

bevolking van Atjeh ons vijandig gezind bleef; dat wij, ja, de aanvallen op onze vestiging te Olehleh hadden weten af te slaan, maar overigens na lange jaren in geen enkel opzicht verder gekomen waren. Zouden wij dan het recht hebben, te zeggen dat wij aan het nageslacht als „erfdeel” het grondgebied van Atjeh nalieten, of zou niet veeleer dat nageslacht kunnen zeggen: Gij hadt die moeite kunnen sparen; wanneer ik eene vestiging op één geïsoleerd plekje aan de kust wensch, kan ik die altijd nog krijgen?

Mij dunkt, het laatste.

De vestigingen der „voorvaderen”, op enkele punten van de kust, hadden geene politieke beteekenis. Dat de Nederlanders thans onbetwist heerschappij voeren over Sumatra's westkust, over de Lampongsche districten, over de residentie Palembang, over de Oostkust van Sumatra, — dat hebben zij te danken aan hunne zonen van de XIXe eeuw; aan het staatkundig en aan het militair beleid van dezen. Men moge den roem verkondigen van hen, die in vorige eeuwen den grondslag legden voor onze heerschappij in Indië, — grooter is, wanneer men op de resultaten let, de roem van hen, die wij, als zonen van dezelfde eeuw, onze tijdgenooten mogen noemen. Op een veelal zwak fundament hebben deze een gebouw opgetrokken, dat in alle opzichten een eer is voor ons land!

Ik keer tot mijn onderwerp terug.

Wij weten, dat de Padri-oorlog, ter Westkust van Sumatra, lange jaren heeft geduurd. Maar wij weten ook, hoe die krijg een geheele ommekeer ten goede heeft gebracht in den toestand der Maleiers!

Daar heerschte reeds in het laatst der vorige eeuw volkomen anarchie. Er was geen centraal gezag, dat eenigen invloed uitoefende: elk dorp vormde als 't ware eene afzonderlijke republiek, die om de minste aanleiding vijandig tegenover eene andere stond. Van moord en roof was veel meer sprake dan van orde en veiligheid.

De priesters, die de schuld gaven aan het verregaand zedebederf der Maleiers, maakten van deze anarchie gebruik om, de Mohammedaansche leerstellingen predikende, zelf het gezag

in handen te krijgen. Te vuur en te zwaard werd voor een en ander propaganda gemaakt; bijna al de vorsten en rijksgrooten van het Menangkabausche rijk werden om het leven gebracht; de wettige hoofden werden, waar de priesterpartij zegevierde, vermoord of zochten hun heil in de vlucht. Jarenlang was aldus een goed deel der Padangsche Bovenlanden aan een hevigen burgeroorlog ten prooi.

Geen wonder, dat de verdreven en bedreigde hoofden in 1819, al spoedig nadat het Nederlandsch gezag weder te Padang gevestigd was, onze hulp kwamen inroepen. Wij waren wel verplicht die te verleenen, vooral omdat er anders veel kans bestond dat men zich zoude wenden tot de Engelschen, die destijds ook nog op de Westkust (te Natal) gevestigd waren.

Aldus begon in 1821 de Padri-oorlog: een krijg tegen de Mohammedaansche priesterpartij, doch waarbij wij steeds een groot deel der bevolking op onze hand hadden.

Die oorlog, waarbij Raaff, Elout, De Quay, Veltman en zoovele anderen zich een onvergankelijken roem wisten te verwerven, heeft lang geduurd: eerst in het laatst van 1838, toen Michiels zich meester maakte van het laatste bolwerk der Padri's, het zwaar versterkte Daloe-daloe, was hij feitelijk ten einde. Onze krijgsmacht heeft in het verloop van dien strijd dikwijls bange dagen gekend, waarbij de moeilijkheden van Atjeh maar kinderspel zijn! In het begin van 1833 werd een aantal onzer posten totaal uitgemoord; in 1836 nog, tijdens het beleg van Bondjol, was het water zoo aan de lippen gestegen, dat onze krijgsmacht, naar het getuigenis van den lateren kolonel Van der Hart, onherroepelijk verloren zoude zijn geweest zonder de onwankelbare trouw van één inlandsch hoofd, Toewankoe nan tinggi. . . .

En toch kon, toen Bondjol eindelijk gevallen was, verklaard worden dat onze souvereiniteit op hechtere grondslagen rustte dan zelfs op Java het geval was; dat de inlanders algemeen gevoelden „onze meerderheid in goede trouw, in wijsheid en in macht boven hunne eigene hoofden.” De gevoerde oorlog had — zoo schreef Michiels terecht — de nadenkenden doen inzien, dat zij den vrede alleen konden vinden onder onze heerschappij;

dat de landsinstellingen geene vreedzame oplossing in eenigszins beduidende geschillen vermochten. Er moest een middelaar zijn, die de macht had, zich te doen gehoorzamen, — algemeen begreep men nu, dat het Nederlandsch bestuur alleen die middelaar wezen kon.

En dat ons bestuur zich in de sedert verloopenen 50 jaren doorgaand op waardige wijze van die taak heeft gekweten; dat de Maleier de orde, rust en welvaart op prijs stelt die wij hem hebben bezorgd; dat de mate van vrijheid, waarin hij zich verheugen mag, oneindig veel grooter is dan vóór ons optreden, — wie is er, die dat durft tegenspreken?

Als ooit ter wereld één oorlog door zijne gevolgen volkomen gerechtvaardigd is geweest, dan is dat wel het geval met den Padri-oorlog!

De kolonel Van der Hart schreef kort voor zijn dood, in 1855:

„Wie, die vóór 25 jaren Sumatra's Westkust bezocht, zou in den Maleier, die toen van niets dan oorlog en geweld droomde, die schier door iedereen als valsch, wraakzuchtig, als een ontembare, trotsche woestaard werd afgeschilderd, den tegenwoordigen docielen, aenvoudigen landbouwer herkend hebben, die zich lijdzaam aan het Nederlandsch bestuur onderwerpt, afkeerig is van alle geweld en niets liever doet dan in vrede zijnen akker bebouwen en zijne waren ter markt brengen... Opvallende tegenstrijdigheden voorwaar, alleen daaraan te wijten dat men zich vergiste in den toestand, waaronder men den Maleier leerde kennen, welken men dacht dat zijn onveranderlijke, normale, natuurlijke — terwijl hij slechts een gedwongen, door oorlog en regeeringloosheid voortgebrachte toestand was. Deze verdween als met een tooverslag en maakte voor een omgekeerden staat van zaken plaats toen wij de overhand hadden verkregen, de Nederlandsche souvereiniteit zich onwrikbaar gevestigd had en daarmede een bestuur was ingesteld dat, op billijkheid en recht steunende, veiligheid van personen en goederen als grondslag aangenomen had.”

Zoo is het. De Padri-oorlog heeft het vestigen van zoodanig bestuur mogelijk gemaakt, en daarom mogen wij verklaren dat de rampen van den oorlog, de verliezen van ons leger, in ruime

mate ten goede gekomen zijn aan de zaak der humaniteit. Het grootste bewijs daarvoor is dat, jaar in jaar uit, de binnen 's lands, aan onze grenzen gelegen landschappen, met steeds sterkeren aandrang, het verzoek doen om óók onder ons bestuur geplaatst te worden; en aldus is sedert een aantal jaren ons gebied landwaarts in uitgebreid, zonder dat daarvoor één soldaat vereischt werd. Door onze krijgsmacht is in vroegere jaren een hechte grondslag gelegd, — het civiel bestuur kan daarop met vertrouwen voortbouwen.

In de Lampongsche districten was ons gezag, vóór de expeditie van 1856, grootendeels nominaal. De kapitein, militaire commandant, was tevens civiel gezaghebber; volgens zijne instructie bleef de bevolking in het volkomen bezit van hare politieke en huishoudelijke instellingen; moest hij, bij de uitoefening van zijn gezag, indachtig zijn aan de beperktheid zijner middelen en aan den wensch van het gouvernement om alle aanwending van buitengewone middelen zooveel doenlijk te beperken; moest hij daarom zich zelfs zooveel mogelijk onthouden, om zich met de misdaden en geschillen der Lampongers en andere onchristenen in te laten!

Het is waar, wanneer het Nederlandsch gezag getrotseerd werd, zooals in 1825, 1832, 1833, 1834, 1851, waren er expeditiën naar de Lampongs gezonden, maar deze expeditiën hadden steeds een beperkt doel en brachten geene verandering in de staatkundige verhoudingen.

Tengevolge van onze onthouding heerschte er steeds in een belangrijk deel der Lampongs anarchie of willekeur. In het laatst van 1855 en het begin van 1856 kwamen achtereenvolgend tijdingen in van afpersingen en knevelarijen, aan de bevolking en aan vreemde handelaren gepleegd; van het aannemen eener onafhankelijke houding door raden Intan, van wien later een aantal krijgsraadsverhooren bevestigden, hoe vreeselijk hij had huisgehouden; van zeeroof langs de Lampongsche kusten, enz.

Het kon niet langer zoo, en de Regeering besloot in Juli 1856 tot eene militaire expeditie, die aan al het bestaande kwaad een einde maken moest. Die expeditie, door den kolonel Waleson

aangevoerd, bereikte binnen drie maanden haar doel volkomen, en na dien tijd is alle onrust, alle vrees, alle vrees voor dwingelandij bij de bevolking verdwenen. Door die expeditie werd het mogelijk, overal Europeesch toezicht in te voeren, en de bevolking is daardoor ontegenzeggelijk in veel gunstiger conditie geraakt dan ooit te voren.

De rust, vroeger elk oogenblik verstoord, was thans van duurzamen aard, en hoofden en bevolking hebben voortdurend blijk gegeven dat zij ons bestuur goed gezind zijn en waardeeren. Zoo zegt ons het jongste koloniaal verslag, dat de politie *zelfs bij hadji's en geestelijken* een gewenschten steun vond bij het opsporen van de naar de Lampongs gevluchte Bantammers, die verdacht werden aan de onlusten in Tjilegon een werkzaam aandeel te hebben gehad. De veiligheid van personen en goederen laat weinig te wenschen over; zware misdrijven worden zelden gepleegd; zoowel bij het opsporen van misdrijven als bij de berechting toont de bevolking zich met onze rechtsbedeeling ingenomen. De welvaart vermeerdert geleidelijk; dat kan o. a. blijken uit de omstandigheid, dat de hoofdelijke belasting, in 1880 zonder eenig bezwaar van de zijde der bevolking ingevoerd, toen f 66000.—, thans reeds ver boven de ton gouds gestegen is. Voor eene bevolking van 123000 zielen is dit cijfer, bij den matigen maatstaf van 2 pCt. van het inkomen, waarlijk niet laag!

Genoeg, ten betooge dat de expeditie van 1856 een geheel ommekeer in den economischen toestand der Lampongsche bevolking heeft veroorzaakt. Dat de bevolking daar nu een rustig, tevreden leven leidt; in welvaart en ontwikkeling vooruitgaat, — dat is het gevolg van die expeditie!

De Lampongs zijn geen land, dat, met het zwaard veroverd, ook door het zwaard behouden zou moeten blijven. Door het zwaard zijn daar hinderpalen weggeruimd, en de bevolking is daar dankbaar voor. Wij heerschen in de Lampongs, maar wij *overheerschen* daar niet. Onze geheele krijgsmacht in deze residentie bestaat uit 25 Europeanen en 50 inlandsche soldaten; maar de rust zou niet verstoord worden, al verdwenen ook deze van het terrein.

Ik vraag u, kunnen de mannen, die de Lampongsche expeditie

mede maakten, niet met groote zelfvoldoening terugzien op deze schoone uitkomst? Als *militair* mogen sommigen hunner trotsch zijn op het kruis voor Moed, Beleid en Trouw, dat hun borst versiert, — als *mensch* hebben zij er hun aandeel toe bijgedragen, dat 120.000 hunner natuurgenooten een gelukkiger toekomst tegengingen!

Ook in de Lampongs zijn onze soldaten pionniers der beschaving geweest.

Niet anders is het gegaan in Palembang. Ik wensch mij niet lang op te houden bij de vroegere expeditiën, die van 1819 en 1821, waarvan de noodzakelijkheid wel door niemand zal worden betwist, die weet hoe vijandig de houding was, destijds door de Sultans tegen ons aangenomen, in strijd zoowel met de goede trouw als met de tractaten. Dezelfde Sultan, die in 1811 onze ambtenaren en bezetting, 24 Europeanen en 63 Javanen, verraderlijk had doen ombrengen, was het die in 1819 opstond en zulk eene macht ontwikkelde, dat de onzen besluiten moesten, Palembang tijdelijk te ontruimen. Men kon dus wel niet anders doen dan dien vorst den oorlog verklaren; het gevolg daarvan, en van de verdere houding van zijnen opvolger, was dat in 1823 de gansche residentie Palembang — met uitzondering der grensgewesten — onder ons rechtstreeksch bestuur kwamen dat, ruim een jaar later, de sultanswaardigheid voor goed werd afgeschaft.

Het juk der Sultans, die van Javaansche afkomst waren en dus door de bevolking als vreemde indringers beschouwd en wel gevreesd, maar niet geacht waren, had sedert drie eeuwen zwaar op die bevolking gedrukt. Over het geheele binnenland hadden zij hunne vertegenwoordigers, die door een waar schrikbewind den wil des Sultans en van hen-zelfen wisten te doen eerbiedigen. Het minste verzet werd onmiddellijk met groote strengheid gestraft; verzet tegen den vorst werd zonder genade met den dood geboet; zoo men den schuldige niet kon machtig worden, werden zijne betrekkingen als slaven naar de hoofdplaats vervoerd. Willekeur, knevelarij, geweld heerschten alom.

De groote expeditie van 1821 was dus, in hare gevolgen, voor

de bevolking van groot belang. Bij de vestiging van ons rechtstreeksch bestuur in 1823 werden afgeschaft:

1°. al die heerendiensten, waardoor, op eene ongeregelde wijze, van een gedeelte der bevolking werd gevorderd dat zij, uit ver verwijderde streken, moest opkomen om ter hoofdplaats te arbeiden; deze lieden werden dan maanden lang van huisgezin en bezittingen gescheiden, waren maanden lang buiten de mogelijkheid, hunne akkers te bewerken, en moesten te Palembang zelf in onderhoud en voeding voorzien. Zij keerden dus meestal overladen met schulden terug en moesten dikwijls, om deze te kunnen betalen, vrouw en kinderen, soms ook zichzelf verpanden;

2°. Een twaalfstal belastingen, die door zonderlingen aard, oorsprong en ongeregelde werking, en door de drukkende wijze waarop zij werden ingevorderd, tot verarming des volks en tot verval van alle takken van nijverheid leidden;

3°. alle verplichte leveringen aan vorsten of hoofden.

In de plaats van al deze lasten werd alleen gesteld eene billijke inkomstenbelasting.

Deze hervorming was voorzeker belangrijk; maar zij zou meer uitwerking gehad hebben indien de Nederlandsche regeering ook daadwerkelijk het bestuur over de binnenlanden in handen genomen had. Zij deed dit echter niet; ter harer verontschuldiging kan worden aangevoerd dat zij ook niet over veel Europeesche ambtenaren te beschikken had, — maar intuschen was wel de macht van den Sultan en zijne trawanten vernietigd, doch bleef een goed georganiseerd bestuur ontbreken.

Het gevolg daarvan was, in toenemende mate, regeeringloosheid. Het bestuur over de Palembangsche binnenlanden werd, tot omstreeks 1850, nagenoeg geheel overgelaten aan den rijksbestierder, een afstammeling der vroegere Sultans, die in hooge mate misbruik maakte van zijne positie. De in het binnenland geplaatste divisie-hoofden, meestal leden der sultansfamilie, deden dat niet minder. In een woord: ten gevolge van de expeditie van 1821 waren wel de grondslagen gelegd voor een beteren stand van zaken, maar de toestand der bevolking bleef nog veel te wenschen overlaten.

Daarin werd eerst afdoende verbetering gebracht ten gevolge van de expeditiën, die van 1848 tot 1859 in de Palembangsche binnenlanden zijn gevoerd geworden en waarbij vooral, in het tijdvak van 1851 tot 1855, de luitenant-kolonel C. A. De Brauw, in 1849 bij de Balische expeditie de held van Djagaraga, zijn roem als militair en civiel bestuurder wist te vestigen.

Wil men weten, hoe vóór 1850 de toestand in die binnenlanden was?

Niet alleen hadden daar telkens rooftochten plaats, die de bevolking in onrust hielden; niet alleen voerden de verschillende landstreken nu en dan oorlog tegen elkander, — zelfs was de anarchie zoo groot, dat jaren lang een geregeld stelsel van rivierroof kon worden toegepast.

Zoo woonde er, in de nabijheid van Tebingtinggi, een man, Hanapi heette hij, die sedert jaren berucht was als roover en moordenaar, en als 't ware bevel voerde over de roofzuchtige bevolking van het district Boelantengah. Al wie hem eene schatting of premie betaalde voor elke prauw met handelsgoederen die van Palembang naar Tebingtinggi of omgekeerd gezonden werd, kon zeker zijn van zijne veiligheid op de Moesi; wie zich aan dien regel niet onderwierp, werd beroofd en, indien hij tegenstand bood, vermoord. Sommige handelaren betaalden tot f 200.— toe voor elke reis; de kapitein-Chinees van Palembang was vast geabonneerd voor f 50.— per prauw!

Aan dien toestand moest eindelijk wel een einde worden gemaakt. Wij hadden daarbij natuurlijk grooten tegenstand te overwinnen van allen, die belang hadden bij het voortduren der anarchie, en maar al te dikwijls geholpen werden door de verregaande bijgeloovigheid van het volk. Doch die tegenstand was na weinige jaren gebroken; en, dank zij de volharding onzer troepen, konden wij toen eindelijk aan de Palembangsche bevolking de rust en de vrijheid verschaffen, die haar in 1823 waren toegezegd.

Die bevolking toonde weldra, ons geregeld, welwillend en gematigd bestuur te waardeeren. Het bleek haar, dat dit bestuur streefde naar de ontwikkeling en de welvaart des lands, naar orde en rust, — in lijnrechte tegenstelling met

de vroegere toestanden van wanbestuur en regeeringloosheid.

Die waardeering moest toenemen, toen achtereenvolgend ook de tot dusver onafhankelijke grensgewesten onder ons gezag werden gebracht.

In die grensgewesten woonde eene bevolking, die sedert tal van jaren telkens rooftochten, met moord en doodslag gepaard, pleegde op het Gouvernementsgebied. Reeds in 1830 was het daarom noodzakelijk geweest, eene militaire bezetting te plaatsen te Labat; maar het kwaad was daardoor niet beteugeld geworden. De Palembangers, die niet ver van de grensgewesten verwijderd waren, durfden zich niet van de versterkte dorpen verwijderen om zich aan een meer uitgebreiden landbouw te wijden; alleen het hoog noodige werd, in de onmiddellijke nabijheid dier dorpen, aangekweekt.

De hoofden in die grensgewesten oefenden weinig of geen gezag meer uit: een enkele gemeene kerel — zoo schreef De Brauw in 1853 — die het in het hoofd krijgt zich door allerhande fratsen als een heilige voor te doen, wordt door de bevolking meer gevreesd dan de hoofden. Ampatlawang was sedert jaren de schrik van de meer benedenwaarts gelegen landen geweest; aanhoudend had dit landschap roof en moord op ons grondgebied gebracht, en door den ongeordenden toestand, die daar bestond, vonden inblazingen van woelgeesten maar al te gemakkelijk gehoor. Uit de Pasoemahlanden pleegde de bevolking sedert 1828, toen zij niet minder dan 150 dorpen verbrand had, aanhoudend roof en moord op onze onderdanen. De bevolking van Kisam bestond uit lieden, die wegens aanhoudend slecht gedrag uit hunne eigene woonplaatsen waren verdreven, en dus voor onze bevolking onverdragelijke bureu moesten zijn. En zoo voorts!

Aan de belemmeringen, welke de roofzuchtige bevolking der grensgewesten aan de ontwikkeling des lands in den weg legde, werd van 1859—1866 een einde gemaakt. In eerstgenoemd jaar werden Redjang en Ampatlawang door eene vredelievende militaire expeditie — gelijk Van Rees haar terecht genoemd heeft — zonder tegenstand bezet; in 1864 werden, op verzoek van

hoofden en bevolking, die in de naburige landschappen de zegeningen van ons bestuur hadden leeren kennen, Semindo, Kisam en Makakau onder dat bestuur gebracht. Eindelijk werd, in 1866, naar de wapens gegrepen om een einde te maken, en nu, door annexatie, een einde voor goed, aan de rooftochten der Pasoemahers.

Na dien tijd is de residentie Palembang, en ook het aangrenzende Bengkoelen, in het genot van rust en veiligheid, — een genot, dat zij vroeger nooit heeft gekend. Die residentie, ruim viermalen zoo groot als ons vaderland, maar met eene bevolking die niet meer zielen telt dan onze provinciën Friesland en Groningen te zamen, heeft dat genot te danken aan ons gezag, en in de allereerste plaats aan de volharding van ons Indisch leger. Dat leger heeft daar geene rampen gebracht, maar het land van rampen bevrijd. Door onze militaire expeditiën is ons bestuur in staat gesteld geworden, eene in alle opzichten heilzame omwenteling in den toestand van het volk tot stand te brengen.

Het zou onbillijk zijn, indien wij alle eer voor hetgeen geschied is wilden opvorderen voor de militairen, en uit het oog verloren dat een aantal bekwame bestuurders het hunne hebben bijgedragen tot de vestiging van een toestand als dien waarin wij ons thans mogen verheugen. Het strekt onzen ambtenaren tot grooten lof, dat b.v. in 1875 door een aantal districten in de afdeeling Rawas, met instemming van de districtshoofden zelve en op aandrang der bevolking, het verzoek werd gedaan, rechtstreeks onder de Europeesche ambtenaren te mogen staan, ten gevolge waarvan de districtshoofden buiten betrekking geraakten; en dat, in 1876, een aantal andere districten hetzelfde verzoek deden, steeds als motief aanvoerende: „opdat het ons welga, evenals die van Rawas.”

Maar met volle erkenning van de groote diensten, in Palembang — ook tijdens de krijgstochten — bewezen door burgerlijke ambtenaren, zoo van hooger en lager rang, zal ieder moeten toestemmen dat de grondslagen van het thans opgerichte gebouw moesten worden gelegd door het leger; dat het in de allereerste plaats te danken is aan het Indische leger, dat de Palembang

bangsche bevolking thans *veel* gelukkiger is dan veertig jaar geleden.

De gevolgtrekking is gewettigd: ook jegens die bevolking heeft onze krijgsmacht eene schoone, benijdenswaardige rol vervuld!

Het eiland Bangka behoorde, tot 1812, aan den Sultan van Palembang; het werd in dat jaar bij verdrag aan het Engelsch tusschenbestuur afgestaan, tengevolge der expeditie, die plaats vond om den straks vermelden moord onzer bezetting in 1811 te wreken.

Indien men wil weten, hoe „gelukkig” de bewoners van Bangka zich gevoeld hadden onder het Palembangsche bestuur, dan leze men de vertrouwbare mededeelingen van Horsfield, handelende over de jaren 1785 tot 1804 (1).

Daar verschenen machtige zeeroovers uit Siak, Soeloe en Lingga langs de kusten, en op ettelijke punten drongen zij diep in het binnenland door; zij plunderden of verwoestten de bloeiende dorpen en uitgestrekte vestigingen der inlanders; zij doodden de menschen in grooten getale, maar voerden er nog veel meer gevangelijk, als slaven, mede; zij verhinderden of vernielden den aanplant van voedingsmiddelen, zoodat hongersnood ontstond. De meesten, die van de stranden gevlucht waren, kwamen van gebrek en vermoeienis in de bosschen om. De bevolking had verder allerlei kwellingen en pijnigingen te verduren van een Palembangschen groote, Raden Djafar; vele inwoners werden op de wreedste wijze ter dood gebracht. De kinderziekte richtte groote verwoestingen aan, en velen, wanhopig door verdriet en vrees, gaven zich over aan Makassaarsche slavenhandelaars.

Bangka kwam dan eindelijk onder Europeesch bestuur, maar aanvankelijk had dit nog weinig kracht. De Palembangers waren nog geruimen tijd de overheerschende klasse, en toen de Sultan van Palembang in 1819 den oorlog tegen ons aanbond, zorgde hij dat wij ernstig op Bangka bestookt werden. Onze troepen hadden, een paar jaren lang, de handen vol om het kwistig uitgestrooide zaad des opstands te onderdrukken; en dertig jaren

(1) Tijdschr. v. N. I. 1850 I blz. 211 en vlg.

later bracht een der opstandelingen nogmaals een klein gedeelte van Bangka in rep en roer. Maar beide malen slaagden onze troepen er in, de rust te herstellen, en de goedhartige, zachtmoedige Bangkaneezen te onttrekken aan het juk, dat hun door woelgeesten was opgelegd. Wanneer men den tegenwoordigen toestand van Bangka's bevolking met de vroegeren vergelijkt, — ik behoef die vergelijking niet uit te werken! — dan is het niet te loochenen: ook hier heeft onze krijgsmacht eene gansche ommekeer ten goede tot stand gebracht.

Ik stel u voor, thans een blik te werpen op het eiland Borneo, waar de toestanden sinds lang veel te wenschen overlieten, en sedert 1850 verschillende belangrijke krijgsv verrichtingen noodig zijn geweest om daarin verandering te brengen.

In de eerste plaats Borneo's Westerafdeeling.

De Dajaks, de oorspronkelijke bewoners des lands, werden onderdrukt en uitgezogen door de Maleiers, die zich hier sinds eeuwen als kolonisten gevestigd hadden en zich tot hunne overheerschers hadden opgeworpen. De Maleische vorsten, betrekkelijk machteloos, moesten, om aan hunne hebzucht te kunnen voldoen, de oogen sluiten voor de misdaden hunner trawanten. De Chineesche kolonisten hadden zich langzamerhand op een vrij onafhankelijk standpunt weten te stellen; zij waren de vorsten boven het hoofd gegroeid, en deze konden toezien dat de Chineezzen op hun beurt zoowel de Dajaksche als de mindere Maleische bevolking, door list of door geweld, aan hunne belangen dienstbaar maakten.

Het gevolg van een en ander was: ellende, gebrek onder de Dajaks; lusteloosheid om te arbeiden bij de zekerheid, dat de vruchten van den arbeid grootendeels aan hen onttrokken werden; regeeringloosheid overal; toeneming van het pandelingschap (eene om zoo te zeggen tijdelijke slavernij); toeneming van misdaden.

Deze toestand had jaren lang geduurd. Van 1818 tot 1825 had de Nederlandsch-Indische Regeering er naar gestreefd, zich inderdaad als de souverain van het uitgestrekte gebied van Borneo's Westerafdeeling te doen gelden; maar daarna was een tijdperk ingetreden, dat door den hoogleeraar Veth in zijn bekend

werk over deze landstreek zoo terecht dat der verwaarloozing is genoemd. Eerst was het de Java-oorlog, daarna de Padri-oorlog, die tot tijdelijke onthouding van de zaken van Borneo's Westkust dwong; inmiddels kwamen de instructiën van den Gouverneur-Generaal, later Commissaris-Generaal, eindelijk Minister van Koloniën Van den Bosch, die de „gestadige toemening van het batig slot ten voordeele van het moederland” ten doel hadden. Alle krachten moesten, volgens diens stelsel, worden ingespannen om het productief vermogen van Java en Sumatra te ontwikkelen; alle onze overige bezittingen, zooals Borneo, moesten *in statu quo* worden gelaten, alle uitgaven daarvoor afsnijdende, die niet voor de handhaving van ons gezag onvermijdelijk waren.

Door de consequente toepassing van dit stelsel is Borneo's Noordkust voor goed voor ons verloren gegaan; de Engelschen hebben zich — en wie kan hun dat in gemoede euvel duiden? — gevestigd in de landstreek waar wij ons nooit hebben *willen* vestigen; maar wat in mijn oog — want onze bezittingen in Indië zijn al groot genoeg, en wij vinden op ons eigen gebied nog voor eeuwen werk — erger was, wij lieten bevolkingen aan haar lot over, die, krachtens hare erkenning van onze souvereiniteit, recht hadden op onze bescherming.

De commissaris Donker, die in 1841 Borneo's Westkust bezocht, beklagde zich in zijn officieel rapport ernstig over „de verregaande aanmatigingen der Chineesche vereenigingen.” Zij stoorden zich niet aan de contracten; zij maakten zich meester van alle gronden, die hun voor den mijnarbeid geschikt voorkwamen, en onderwierpen de Dajaks, die zij zooveel mogelijk tot hunne pandelingen maakten, aan zich. Wanneer de Dajaks de bescherming van het Europeesch bestuur kwamen inroepen, werden zij onverhoord teruggezonden, en daar zij zich aldus, zonder eenig nut, aan den toorn hunner verdrukkers blootstelden, leerden zij zich allengs zonder klagen aan hun treurig lot onderwerpen. De vorsten en grooten hadden weinig meer te zeggen; de Chineezzen waren feitelijk onafhankelijk geworden. Dezen hadden hun eigen rechtspleging en pasten zelfs, op de meest barbaarsche wijze, de doodstraf toe.

Onze buurman Brooke, te Serawak, ergerde zich zelfs over dien toestand. „Het is onbegrijpelijk", zoo schreef hij eens, „dat eene Europeesche natie zich zoo mak en lijdelijk onderwerpt aan een *imperium in imperio*, en toelaat dat allerlei afpersing en onrechtvaardigheid wordt gepleegd in een grondgebied, welks inlandsche vorst onder hare bescherming is." Met dien vorst bedoelde hij den Sultan van Sambas.

Zoodanige toestand kon bezwaarlijk eindeloos voortduren, en in 1850 werd naar het zwaard gegrepen om der Chineezzen overmoed te beteugelen. Het liet zich aanvankelijk aanzien, dat dezen na de eerste krijgsverrichtingen geneigd waren het hoofd in den schoot te leggen, en de jaren 1851 en 1852 gingen met onderhandelingen voorbij; maar de wijze, waarop die onderhandelingen gevoerd werden, konde bezwaarlijk bij de Chineezzen, bij de meerderheid althans, den indruk vestigen dat ons Gouvernement de macht had, zijn wil te doen eerbiedigen. Het waren dan ook de Chineezzen, die in April 1853 de vijandelijkheden heropenden, en nu was de tijd gekomen om hun kracht voor goed te breken. Dit geschiedde met de verovering van Montrado, onder Andresen, in 1854; latere, partieele pogingen tot verzet, in 1855 en 1856, werden krachtig onderdrukt, en sedert dien tijd zijn de Maleiers en Dajaks van Borneo's Westkust van het zwaar drukkende juk der Chineezzen bevrijd; zijn deze teruggebracht tot de positie die zij behooren in te nemen, die van nijvere landbouwers en industriëelen.

Maar met de vernietiging van het Chineesche bestuur was nog slechts een, zij het ook groote, stap gedaan tot de verbetering der toestanden op Borneo's Westkust. Vooral in de binnenlanden, langs de Kapoeas-rivier, lieten die toestanden in alle opzichten alles te wenschen over. De adsistent-resident van Lijnden, die in 1847 Sintang bezocht, verhaalde dat de Maleische vorsten de Dajaks zoozeer hadden gekweld en uitgezogen, en daardoor zoo hadden verbitterd, dat o. a. de Dajaks van Katoengouw hem hadden voorgesteld om, indien hij daarin toestemde, de geheele vorstelijke familie te Sintang te gaan vermoorden en geen enkelen groote in het leven te laten.

Al die kleine potentaten langs de Kapoeas voerden elk oogen-

blik oorlogen onder elkander, om de nietigste redenen; willekeur en knevelarij was het begin en het einde van hun bestuur. De handel was geheel vernietigd; roof en moord waren aan de orde van den dag. Vooral de vorsten en grooten van Sintang, die de machtigste partij vormden en hunne macht nog steeds wenschten uit te breiden, oefenden langs de Kapoeas een waar schrikbewind uit. Het was een ware zegen voor de bevolking, dat wij ons, sedert 1854, aan de staatjes langs de Kapoeas meer hebben laten gelegen liggen. En zoo er na dien tijd nog verschillende expeditiën noodig zijn geweest om het wettig inlandsch gezag te steunen tegen de aanhangers van hen, die uit eigenbelang den vroegeren toestand terugwenschten, of om sommige Dajaksche stammen, die van roof leefden en van koppensnellen hun geliefkoosd bedrijf maakten, te bestraffen en in bedwang te houden, niet tegen te spreken is het, dat, tengevolge vooral van de verrichtingen onzer krijgslieden, de toestanden in de Westerafdeeling van Borneo geheel anders, oneindig veel beter geworden zijn dan zij vóór 35 à 40 jaar waren.

Dat gewest heeft eene uitgestrektheid, 4 of 5 maal die van ons Vaderland overtreffende; daarentegen eene bevolking, in getalsterkte wellicht niet meer dan $\frac{1}{12}$ van die van ons land. Of, wil men eene andere vergelijking: dat gewest is grooter dan geheel Java, zijne bevolking telt nog geen vijfzigste van Java's bevolking. Onder die omstandigheden is het eene moeilijke taak, de zegeningen der beschaving met milde hand te verspreiden; bij onze expeditiën hadden wij dan ook veel meer te strijden tegen de hinderpalen, welke het land zelf ons aanbod, dan tegen de bewoners. Maar ondanks die hinderpalen zijn, door onze tijdgenooten, de kiemen gelegd van orde en welvaart; gaat de Westerafdeeling van Borneo, gaat hare bevolking eene gelukkiger toekomst te gemoet.

Welk Nederlander, die besef heeft van onze schoone roeping in Indië, moet niet het zwaard zegenen, dat binnen korten tijd dezen ommekeer heeft bewerkt; wie dankt het niet in de eerste plaats aan den Indischen krijgsman, dat de bewoner van Borneo's Westkust uit een staat van zedelijke vernedering

en ellende wordt gevoerd tot dien van denkende, zelfstandige, zich ontwikkelende wezens; uit de slavernij der onderdrukking tot de individueele vrijheid?

Van Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling — zoo bekend geworden door den Bandjermasinschen krijg, die van 1859 tot 1863 gevoerd werd, — werd reeds in het laatst der 17^e eeuw getuigd dat het een land was „zonder ordre of commande”. Het sultansbestuur, dat in 1859 een einde nam, was zonder kracht of macht. De verschillende landschappen waren grootendeels als apanages afgestaan aan de leden der Sultans-familie, die daar het recht hadden, belastingen te heffen. Oneenigheden tusschen die familieleden leidden er meermalen toe, dat de een belastingen ging heffen op het gebied van den ander, de rechtmatige belastinggaarders om het leven brengende. Zoo werden nog in 1853 een drietal afgezanten van pangeran Soeria Mataram, een zoon van den Sultan, te Pramassin Amandit vermoord op last van de beruchte Ratoe Kamala Sari, de heerschzuchtige vrouw van den Sultan. Zoo werd, in 1854, op de landen, toegewezen aan den troonsopvolger, door een tot den Islam overgeganen Chinees belasting geheven op last van die Ratoe. De Chinees doorliep de dorpen met eenige volgelingen, waaronder een die een zwaren ijzeren ketting sleepte om de bevolking vrees in te boezemen. Een aantal lieden, die zijn gezag schenen te miskennen, werden zwaar beboet; de hoofdgelden werden verdubbeld; de bevolking werd, in een woord, op ergerlijke wijze gekneveld.

Maar ook al kwamen de geheven belastingen in den zak van den rechthebbende, dan nog heerschten er bij de heffing de meest mogelijke willekeur en misbruiken. Om de drie maanden moesten de dorpschoufden, met een groot aantal onderhoorigen, naar Martapoera gaan om de hoffeesten bij te wonen; zij werden dan weken lang aangehouden en aan hun gezin en hunnen arbeid onttrokken.

Politie bestond niet; van instellingen, om voor de orde en veiligheid te waken, was nergens sprake. Vooral in den Oostmoeson, wanneer ieder zich over het land kon bewegen, werden

er dan ook vele diefstallen gepleegd en vormden zich zelfs kleine rooverbenden, die voor geen moord terugdeinsden en veel nadeel aanrichtten. De hoofden deden zelden of nooit de misdadigers opsporen. Wat de rechtspleging betreft, — de vermogende was zeker, te zegevieren; de bedeeling van het recht was geheel afhankelijk van willekeur en hebzucht.

Uit het hier medegedeelde volgt reeds voldoende, dat de toestand der bevolking op het Sultansgebied zeer veel te wenschen overliet; en het kan geene verwondering wekken, dat menigeen, den druk moede, de wijk nam naar het onder het Nederlandsch gezag staande territorium.

Jarenlange politieke verwickelingen — waarover ik nu niet zal uitweiden — hebben eindelijk, in 1859, geleid tot den opstand tegen het Nederlandsche gezag van de Sultanslanden, en, gelijk men kon verwachten, bij den eersten schok stortte het sinds lang wrakke gebouw van het Sultansbestuur ineen. De kolonel Andresen wist aanvankelijk met de geringe macht, waarover hij de beschikking had, de uitbreiding van den opstand te beletten; zijn opvolger, de majoor Verspijck, kreeg de handen ruimer en slaagde er in, het verzet in de Sultanslanden geheel te onderdrukken.

Door den Bandjermasinschen krijg is de toestand der bevolking geheel veranderd. Zeker heeft zij door dien oorlog zelven veel geleden, en is er vrij wat tijd noodig geweest om de daardoor geslagen wonden te heelen. Maar recht en wet hebben de vroegere willekeur vervangen, en de bevolking heeft jaren lang reeds getoond, dat te waardeeren. Poogden de afstammelingen der vroegere hoofdopstandelingen Antassari en Soeropati, die zich in de bijna ontoegankelijke binnenlanden hadden teruggetrokken, nu en dan onrust te verwekken en zich weder meer te doen gelden, — bij de thans onder ons rechtstreeksch bestuur staande bevolking vonden zij geen steun meer; deze geeft steeds blijken van goede gezindheid.

Zoo is de oorlog van 1859—1863 ook hier het middel geweest om voor de bewoners van het „Bandjermasinsche Rijk” een nieuwe en betere toekomst te openen. Het land is schaars bevolkt en kan, daardoor alleen reeds, niet binnen weinige jaren

reuzenschreden afleggen op de baan der ontwikkeling; maar alle bewijzen zijn er, dat die ontwikkeling geleidelijk toeneemt.

Van de expeditiën tegen Boni in 1859 zal ik niet veel zeggen. Zij waren noodig, wegens de beleedigende en aanmatigende houding van dat rijk; zij waren noodig, om de handhaving te verzekeren van de met Boni en andere staten gesloten contracten. Dit doel werd geheel bereikt; Boni, tot dusver onze bondgenoot, werd thans gedwongen onze souvereiniteit te erkennen. Sindjai werd van Boni's heerschappij losgemaakt en onder ons rechtstreeksch bestuur gebracht; het Gouvernementsgebied werd daardoor afgerond, zoodat hier beter dan vroeger voor orde en veiligheid kon worden gewaakt.

Inderdaad is dit ook het geval geweest. Thans kan worden getuigd, dat de veiligheid van personen en goederen in de gouvernementslanden over 't algemeen gunstig afsteekt bij de toestanden in het vorstengebied, zoodat van hier steeds velen naar de gouvernementslanden nitwijken. De Bonische expeditiën hebben dus het gevolg gehad, dat ons bestuur thans, in het oog der bevolking zelve, gunstig afsteekt bij dat onder de inheemsche vorsten; middellijk werkt het daardoor weldadig, ook waar zijn rechtstreeksche invloed zeer beperkt is. Waar dit resultaat reeds verkregen is, kunnen wij op Celebes met vertrouwen de toekomst te gemoet gaan; de bewijzen zijn er, dat de wijsheid en de rechtvaardigheid van het gouvernement worden erkend. En daartoe hebben de Bonische expeditiën krachtig medegewerkt.

Het eiland Bali is in 1846, 1848 en 1849 het tooneel geweest van belangrijke expeditiën, die haren oorsprong vonden in de noodzakelijkheid, om langs de kusten den handel en zeevaart te beschermen.

Volgens een oud en ingeworteld onmenschelijk gebruik, heerschte er op Bali het *kliprecht*, volgens hetwelk de vaartuigen, op de kusten strandende, met hunne geheele lading in eigendom toevielen aan den vorst, wien de kust toebehoorde, terwijl de opvarenden aan de grootste mishandelingen waren blootgesteld. De stranding van het Nederlandsche schip *Overijssel*

in straat Bali, in 1841, gaf aanleiding dat de vroeger reeds opgevatte voornemens, om door onderhandelingen tot de afschaffing van het kliprecht te geraken, met kracht werden doorgezet; en inderdaad waren, in dien geest, in 1843, met al de vorsten contracten gesloten.

Maar de vorsten hielden zich aan de overeenkomst niet, en de plundering en berooving der op de Balische kusten gestrande vaartuigen duurde voort. Eischen, tot vergoeding der daardoor geleden schade, werden door de vorsten van Boeieleng en Karangasem met honenden overmoed beantwoord, en men was dus wel verplicht, de naleving der gesloten tractaten gewapenderhand te vorderen.

De eerste expeditie, die van 1846, aangevoerd door den schout-bij-nacht Van den Bosch en den luitenant-kolonel, later generaal, Bakker, werd met gunstigen uitslag bekroond: de wederspannige vorsten onderwierpen zich en verbonden zich opnieuw tot het nakomen der vroegere verdragen. Maar uit een staatkundig oogpunt bleek het behaalde succes onvoldoende: toen de troepen — met achterlating van eene bezetting te Boeieleng — vertrokken waren, werden weder de verdragen niet nageleefd; werden strandroof en slavenhandel opnieuw gepleegd, werd, in een woord, geen der door de vorsten gedane beloften vervuld. De tweede expeditie, die van 1848 onder aanvoering van generaal Van der Wijck, leidde, gelijk Gij weet, tot geen uitkomst, vooral doordien de Indische Regeering het in die dagen gevaarlijk achtte, Java te veel van troepen te ontblooten. Eerst bij de derde expeditie, in 1849, waarbij generaal Michiels het leven liet, De Brauw met zijne omtrekking van Djagaraga een schitterend bewijs gaf van zijne bekwaamheden als veldheer, en Van Swieten bij de regeling der politieke aangelegenheden kon toonen dat hij niet minder staatsman dan krijgsman was, — eerst toen werd alle tegenstand gebroken. Toen erkenden alle vorsten op Bali onze souvereiniteit; de vorsten van Boeieleng en Karangasem, die in den strijd den dood hadden gevonden, werden vervangen door onze trouwe bondgenooten, de vorsten van Bangli en Lombok. Djembrana, dat vroeger door Boeieleng was veroverd, werd als zelfstandige staat onder zijn vroegeren vorst hersteld.

Noch de nieuwe vorst van Boeieleng, noch die van Djembrana konden zich echter langen tijd staande houden, en het gevolg daarvan was dat, in 1855 en 1856, beide landschappen onder ons bestuur kwamen.

Het zou mij te ver voeren, en ook geheel vallen buiten het bestek mijner rede, indien ik hier den politieken loop der gebeurtenissen op Bali in de laatste 40 jaren ging schetsen. Genoeg zij het, hier mede te deelen hoe de toestand, ten gevolge van en na de expeditie van 1849, van lieverlede geworden is.

De vroegere rijken Djembrana en Boeieleng zijn thans geheel onder ons rechtstreeksch bestuur gebracht. Wegens de daar heerschende veiligheid en orde heeft zich de handel van geheel Bali grootendeels te Boeieleng geconcentreerd, zoodat deze plaats inderdaad eene bloeiende handelsplaats is geworden. Jaar in, jaar uit verhuizen inlanders uit de vorstenrijken naar ons gebied, wetende dat zij hier geen willekeur, geen knevelarij te vreezen hebben.

Dat de bevolking van Boeieleng en Djembrana ons bestuur waardeert, blijkt wel het allerbest uit het feit, dat de vroeger verbannen regenten van beide rijken in 1884 en 1886 met vergunning der Indische Regeering naar hun land zijn teruggekeerd. Zij leven daar als vergeten burgers, zonder eenigen invloed. De ondervinding heeft op overtuigende wijze doen zien, dat de bevolking met de nieuwe regelingen ingenomen is en geen vorstenbestuur meer terug verlangt.

En, bij de appreciatie van den tegenwoordigen toestand vergete men dit niet: in 1857 en 1868 zijn nog krijgstochten noodig geweest om sommige roervinken te bedwingen, — na 1868 is er *geen enkel* soldaat op Bali aanwezig. Het Nederlandsch gezag is krachtig genoeg om zich zonder eenigen militairen steun te handhaven; en dat in eene landstreek, welks bewoners, welks vorsten althans, vóór 40 jaren nog tot onze hardnekkigste vijanden gerekend werden!

Beter dan alle redeneering bewijst dit, dunkt mij, hoe zegenrijk ons bestuur op Bali werkt.

Wijlen de Hoogleeraar De Hollander meende, ook nog in den vierden, in 1882 verschenen druk zijner bekende „Handleiding”

voor de Land- en Volkenkunde in Indië, dat het feit, dat na 1868 geene vertooning van gewapende macht noodig was, zeker meer was toe te schrijven aan de vrees voor onze macht dan aan de goede trouw der vorsten en inboorlingen.

Hoe — althans ten opzichte der inboorlingen — die Hoogleeraar tot deze meening kwam, verklaar ik niet te begrijpen. Heeft niet, in Djembrana, de bevolking zelve, de onderdrukking moede, in 1856 haren vorst verdreven en onze hulp ingeroepen; heeft niet, in 1872, de bevolking van Boeieleng de hulp ingeroepen van den daar gevestigden ambtenaar, om een einde te maken aan de willekeurige handelingen en knevelarijen van den regent; werden niet de rust en de tevredenheid onder de bevolking hersteld toen, nadat het onderzoek had aangetoond dat de ingebrachte klachten volkomen gegrond waren, de regent verbannen werd?

Neen, niet de vrees, maar het vertrouwen op onze macht maakt op het eiland Bali onze kracht uit. En hoe kan het ook anders?

Men make eens eene vergelijking tusschen de toestanden van het Gouvernementsgebied en van de nog bestaande vorstenrijken! In Boeieleng en Djembrana, ongestoorde ontwikkeling des lands; toenemende bloei; onmiskenbaar steeds aangroeiende aanhanke-lijkheid aan ons gezag. Daarbuiten, willekeur en onderdrukking der bevolking door hare hoofden; telkens herhaalde vijandelijkheden tusschen de landschappen onderling; slavernij; geen vaccine, zoodat in 1872, toen op Bali eene pokken-epidemie heerschte, meer dan 15000 personen daaraan overleden, terwijl het Gouvernementsgebied nagenoeg geheel gespaard bleef. . . .

Tot dat alles, en nog veel meer, is de grondslag gelegd door de militaire macht. Wanneer, ook buiten ons rechtstreeksch gebied, onze invloed geleidelijk vermeerdert, zoodat wel met zekerheid kan worden voorspeld dat — zij het nog na eene lange reeks van jaren — eenmaal geheel Bali, onder toejuiching der bevolking, in den vergelijkenderwijs bepaald gelukkigen toestand zal komen waarin Boeieleng en Djembrana zich thans verheugen, — dan mag niet worden vergeten dat land- en zeemacht daartoe den eersten stoot hebben gegeven.

Ik heb thans de voornaamste expeditiën en hare gevolgen besproken, waarvan wij min of meer, als tijdgenooten, in onze gedachten getuigen zijn geweest.

Maar, M. H., hierbij moet mij eene bekentenis van het hart. Ik ben met voordacht — omdat ik vreesde anders in duidelijkheid te kort te schieten — wat eenzijdig geweest. Ik heb mij wat te veel op het zuiver militaire standpunt geplaatst; te veel gewezen op de goede gevolgen van het wapengeweld, — te weinig op het feit, dat dit in den regel weinig vruchten draagt wanneer het niet door staatkundig beleid wordt voorbereid, ondersteund en gevolgd.

Intusschen zou het zeer verkeerd zijn, indien iemand uit het tot dusver door mij gesprokene de gevolgtrekking meende te moeten maken, dat in Indië altijd de geesels van den oorlog noodig zal zijn om de bevolking de zegeningen van een rechtvaardig en weldadig bestuur te doen deelachtig worden.

Het tegendeel is waar: wij hebben onze souvereiniteit op de Oostkust van Sumatra gevestigd en in de laatste dertig jaren een deel dier residentie tot eene hooge mate van bloei zien geraken, zonder dat daarvoor militaire expeditiën noodig waren. Ja, er zijn later expeditiën geweest, zooals in 1865 en 1872; maar deze werden niet vereischt om de bevolking in bedwang te houden, doch om haar te beschermen tegen aanvallen van onafhankelijke stammen. Onze krijgsmacht heeft daar wel naast, maar niet tegenover de inlandsche hoofden en de bevolking gestaan.

Staatkundig beleid alleen is daar alzoo voldoende geweest. En ook op Bali zouden wij, zonder staatkundig beleid, na de expeditiën van 1846—1849 niet veel verder gekomen zijn!

In het algemeen kan men, meen ik, wel zeggen dat onze krijgsmacht in Indië niet gebezigd wordt — waartoe zij ook in de verste verte niet de noodige sterkte bezitten zou — om landstrecken te veroveren. Zij is niet meer dan het middel, om de bevolking te verlossen van den druk, op haar uitgeoefend door daartoe onbevoegden, of door personen die van hunne bevoegdheid een ontzettend misbruik maakten. De militaire expeditiën zijn meestal in hoofdzaak noodig om de hinderpalen op

te ruinen welke de bevolking verhinderen, tot een beteren toestand te geraken.

Bij onze beste staatslieden en troepen-aanvoerders — bij mannen als (om geene nog levende personen te noemen) Michiels en De Brauw, Andresen en Kroesen, Van Swieten en zoovele anderen — was het dan ook nooit de zucht tot wapengeweld, maar wel de overweging van den staatsman die bovendreef. Het leger was voor hen slechts het middel, om het staatkundig doel te helpen bereiken; zij begrepen, dat men, met wapengeweld *alleen*, niet veel verder kwam. Zoolang zij dit middel niet konden ontberen, gebruikten zij het, en met kracht; maar zoodra het niet meer onmisbaar was, moest het ter zijde gesteld worden. Aan de bevolking moest het steeds blijken, dat het ons niet te doen was om te overheerschen, maar alleen om, aan den eenen kant, *onze* rechten te handhaven, aan den anderen kant *hare* belangen te bevorderen.

Uit het hier aangevoerde — zoo men dat in Atjeh niet altijd en, vooral, niet consequent in het oog heeft gehouden, kan men spreken van de uitzondering, die den regel bevestigt! — blijkt wel, dat van onze Indische krijgsmacht geen *mishandeling* wordt gemaakt; dat zij niet het middel is om, op onrechtvaardige wijze, het recht van den sterkste in toepassing te kunnen brengen.

Het kan niet genoeg herhaald worden: ons koloniaal bezit *is* geen onrecht: goed uitgeoefend kan dat bezit een zegen zijn, en het is dat in werkelijkheid, in vele landstreken, voor de inlandsche bevolking.

En dat het dit is, dat heeft die bevolking voor een belangrijk deel te danken aan dat Indische leger, dat steeds heeft uitgeblonken door zijne dapperheid en door zijne zelfverloochening. Door de nooit verflauwde toewijding van dat leger, trouw door de zeemacht ter zijde gestaan, zijn de maatschappelijke hervormingen mogelijk geworden, die de beste rechtvaardiging zijn van onze heerschappij over Indië, omdat zij de ontwikkeling, den bloei, de welvaart, het geluk der bevolking hebben bevorderd.

Het is — ziedaar mijne conclusie, M. H. — naar mijne innige
1889/90.

overtuiging eene eer, tot die krijgsmacht in eenige betrekking te staan.

De VOORZITTER. Uit naam der Vergadering breng ik den spreker dank voor zijne leerzame en van grondige studie getuigende voordracht, waarbij hij aangetoond heeft hoe krachtig het Indisch leger niet slechts medewerkt tot de handhaving van ons gezag, maar hoe nuttig zijn optreden in de gevolgen veelal is, tot uitbreiding van beschaving, herstel van rust, orde en veiligheid en vermeerdering van de welvaart en bloei der inlandsche bevolking in het verre Oosten.

Is er iemand die met den spreker in debat wil treden of inlichtingen wil vragen, dan zal ik daartoe gaarne het woord verleen.

Niemand het woord vragende, vervolgt de Voorzitter:

Zoo niet, dan verzoek ik u mij te vergunnen nog een korten blik terug te slaan op het afgelopen werkjaar en mededeeling te doen van de lezingen, die wij het volgend werkjaar te wachten hebben.

Daaruit zal u blijken, dat het bestuur naar wensch heeft mogen slagen in zijne pogingen, om voor het volgende leesjaar tal van bekwame mannen te vinden, die zich bereid verklaard hebben om hare voordrachten te komen houden.

In het afgelopen leesjaar zijn zes voordrachten gehouden, waarvan de Secretaris u de onderwerpen zal mededeelen.

De Secretaris doet hierop mededeeling van de volgende lijst der voordrachten:

October 1889. Dr. H. J. VINKHUYZEN. Over militaire kleeding.

November 1889. K. ELAND. Inrichting, gebruik, afweer en bestrijding van offensieve torpedo's.

December 1889. G. W. BEEGER. Nog eens de verdediging van Java.

Januari 1890. W. G. L. F. F. VAN HOOGENHUYZE. Inrichting en gebruik van het Pneumatisch-Dynamietkanon.

Maart 1890. G. J. C. A. POP. Schets van de vervolging van Bazaine's strijdkrachten door het Ite Pruisische leger

onder de bevelen van Prins Frederik Karel, in de dagen van 7 tot 17 Augustus 1870 in verband met overeenkomstige, aan de krijgsgeschiedenis ontleende operatiën. April 1890. E. B. KIELSTRA. De goede gevolgen der Indische oorlogen.

Deze lezingen hebben plaats gehad te 's Gravenhage, behalve die in November en Maart, die respectievelijk te Amsterdam en Utrecht werden gehouden.

De VOORZITTER. In het aanstaand werkjaar zal de eerste voordracht gehouden worden door professor Spruyt, ter herdenking van het vijf-en-twintigjarig jubilé van deze Vereeniging.

Het zal in October a.s. 25 jaren geleden zijn, dat deze Vereeniging werd opgericht en voorzeker mogen wij allen met voldoening op het afgeloopen tijdvak terugzien.

Het Bestuur heeft gemeend, ter herdenking van dien dag, niet beter te kunnen doen dan professor Spruyt uit te noodigen voor deze gelegenheid eene voordracht te houden. De professor heeft die uitnoodiging welwillend aangenomen. Ik ben zeker dat allen zich daarin zullen verheugen, en dat allen zooveel mogelijk zullen opkomen om die rede aan te hooren en onderling dien dag te herdenken.

De verdere voordrachten zullen worden gehouden door de HH.:

- A. L. W. SEYFFARDT. Over de vorming onzer levende weerkrachten.
- W. L. DE PETIT. De hedendaagsche militaire positie van Nederland in Europa.
- J. F. BREIJER. Eenige beschouwingen over de uitoefening van het hoogste gezag in Nederlandsch-Indië of in gedeelten daarvan door burgerlijke of militaire autoriteiten.
- I. DE VLAMING. De rol door geïmproviseerde legers in de krijgsgeschiedenis van den laatsten tijd gespeeld.
- C. J. SNIJDERS. De versterking en verdediging van inundatiestellingen, in verband met de hedendaagsche denkbeelden op vestingbouwkundig gebied.

E. K. A. DE NEVE. Verdediging, bouw en inrichting van versterkingen tegen Inlandsche vijanden.

Dr. H. J. VINKHUIJZEN. Vervolg der lezing van het vorige jaar: Over militaire kleeding.

De lezingen zullen worden gehouden te 's-Gravenhage, behalve één te Arnhem en één te Breda.

En thans, Mijne Heeren, blijft mij nog slechts over U mede te deelen, dat het afgelopen werkjaar weder niet onvruchtbaar is geweest voor den bloei onzer vereeniging, ten blijke waarvan ik U er op wijs dat het aantal harer leden in het afgelopen jaar weder met 141 is toegenomen en thans het cijfer van 2152 bereikt heeft.

Verder heb ik hier niets meer bij te voegen dan den wensch, U allen op de eerste vergadering in het volgend leesjaar in vollen welstand te mogen terugzien.

De vergadering wordt hierop gesloten.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.